

Γνώσις Θεοῦ εἰς τὸν *Θεαίτητον* τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο¹

Εὐαγγελίας Γ. Δάφνη

Εἰσαγωγικά

Εἰς τὴν μελέτην του «Nachfolge und Nachahmung Gottes im griechischen und jüdischen Denken», δημοσιευθεῖσαν κατὰ τὰ ἔτη 1963 καὶ 1964 εἰς τὸ ἐτήσιον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν τοῦ σουηδικοῦ Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου (ASTI)², ὁ γερμανικῆς καταγωγῆς ἄγγλος θεολόγος Hans Kosmala (1903-1981), πρῶην διευθυντῆς τοῦ Institutum Judaicum Delitzschianum, με ἔδραν τότε τὴν Λειψίαν, ὑπεστήριξεν τὴν ἄποψιν ὅτι «(65) ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ δὲν ὑπάρχει ἡ ἑλληνικὴ (πλατωνικὴ) ἔννοια τῆς κατὰ Θεὸν πορείας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εὐσεβὴς καὶ δίκαιος ὢν, δὲν ταυτίζεται πρὸς οἰονδήποτε ἄνθρωπον». Προφανῶς στηριχθεὶς ἐπὶ τῶν Ἐξ. 33,12 καὶ Δευτ. 34,10, ἀναφερομένων εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν θεογνωσίας τοῦ θεόπου Μωυσέως, πρὸς τὸν ὁποῖον «ἐλάλησεν κύριος ... ἐνώπιος ἐνώπιω, ὡς εἶ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον»³ καὶ ὑποδεικνυόντων τὴν δέουσαν σχέσιν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, προσθέτει ὁ Kosmala ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «(65) εἶναι ὁ ἐκλεκτὸς καὶ γνωσθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁμολογῶν τὸν Θεόν, ἐπιτρέπει νὰ γνωσθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ... (67) ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκλογή ἐπισφραγίζεται μετὰ τὴν διαθήκην ἔχει καθῆκον νὰ πορευθῇ κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ». Ἐντεῦθεν, γεννᾶται τὸ εὐλογον ἐρώτημα: Τί τὸ καινοφανὲς καὶ παράταιρον ὑπάρχει εἰς τὴν πλατωνικὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν, ὥστε νὰ ἀποκλείηται πᾶς συσχετισμὸς τῆς «Κατὰ Θεὸν πορείας καὶ τῆς ὁμοιώσεως τῷ Θεῷ εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν σκέψιν»; Ἀρκεῖ τοῦτο καὶ μόνον διὰ νὰ αἰτιολογήσῃ τὸ εἰκαζόμενον ἀγεφύρωτον χάσμα μεταξὺ Ἑβραϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς σκέψεως, τὸ ὁποῖον ὁ Δυτικοευρωπαϊκὸς θεολογικὸς στοχασμὸς θεωρεῖ δεδομένον,

¹ Ἐκτενεστέρα ἐκδοχὴ ἐδημοσιεύθη γερμανιστί: E. G. Dafni, Gotteserkenntnis in Platon's *Theaitetos* und in der Septuaginta. Kulturkritische und Sprachtheologische Bemerkungen, ἐν E.G. Dafni (ἐκδ.), Gottesschau – Gotteserkenntnis. Studien zur Theologie der Septuaginta 1, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 387, Tübingen 2017, 232-269.

² H. Kosmala, „Nachfolge und Nachahmung Gottes“: I. Im Griechischen Denken, ASTI II (1963) 38-85. II. Im Jüdischen Denken, ASTI III (1964) 65-110.

³ E.G. Dafni, Mose als Prophet in der Septuaginta, Orthodoxes Forum (2017) ὑπὸ ἐκδοσιν (βιβλιογραφία).

ιδία από τοῦ Adolf von Harnack⁴ καὶ ἐντεῦθεν; Τὸ ἐν λόγῳ ἐρώτημα δύναται βεβαίως νὰ διατυπωθῆ ἐκ νέου ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον, ἦτοι: Ὑπάρχουν ἀναλογίαι καὶ διαφοραὶ μεταξύ παλαιοδιαθηκικῆς καὶ ἐλληνικῆς κατανοήσεως τοῦ προβλήματος τῆς «θεογνωσίας» καὶ πῶς δύνανται αὐταὶ νὰ ἐξηγηθοῦν; Προκειμένου νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἐρώτημα, θὰ συνεξετάσωμεν, ἐν συνεχείᾳ, σχετικὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου *Θεαίτητος* καὶ τῆς Μεταφράσεως τῶν Ο΄.

Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Θεαίτητον τοῦ Πλάτωνος

Τὸ θέμα τῆς «θεογνωσίας» θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς δευτερεῦον, εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ὑπὸ συζήτησιν πλατωνικοῦ διαλόγου, χρονολογουμένου περὶ τὸ 369 π.Χ. καὶ τιτλοφορηθέντος «περὶ ἐπιστήμης»⁵. Τοῦτο δὲ διότι κεντρικὸν ἐρώτημά του εἶναι τὸ «τί ἐστὶ γνῶσις;» Οὕτως, ἀποδίδεται ὁ πλατωνικὸς ὅρος «ἐπιστήμη» εἰς τὰς συγχρόνους ἐλληνικὰς ἀποδόσεις τοῦ διαλόγου. Ὅμως, τὰ ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν του, «Θεαίτητος», «Θεόδωρος» καὶ «Σωκράτης» ἐμφαίνουσι ἴσως τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τοῦ Πλάτωνος νὰ ὀρίσῃ τὴν «ἐπιστήμην» τ.ἔ. τὴν «γνῶσιν» ὡς ἐκζήτησιν τοῦ Θεοῦ (Θεαίτητος) καὶ ὡς θεϊαν δωρεὰν (Θεόδωρος), προσλαμβανομένην διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ σώφρονος λογισμοῦ (Σωκράτης). Εἰς τὸ μόνον σημεῖον τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου (196ε), εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ρήματα «γινῶσκω» καὶ «ἐπίσταμαι» καὶ ἡ ἄρνησις αὐτῶν ἀπαντοῦν ἐκ παραλλήλου καὶ παραπέμπουσι εἰς συνωνυμίαν, ἐπισημαίνεται ὅτι, συχνάκις οἱ ἄνθρωποι τὰ χρησιμοποιοῦν, χωρὶς νὰ γνωρίζουσι καὶ νὰ καθιστοῦν σαφές, τί ὄντως σημαίνουν.

μυριάκις γὰρ εἰρήκαμεν τὸ «γινῶσκομεν» καὶ «οὐ γινῶσκομεν», καὶ «ἐπιστάμεθα» καὶ «οὐκ ἐπιστάμεθα», ὡς τι συνιέντες ἀλλήλων ἐν ᾧ ἔτι ἐπιστήμην ἀγνοοῦμεν.

Ὁ Schleiermacher⁶ μεταφράζει, ἐν προκειμένῳ, τὴν λέξιν «ἐπιστήμη» διὰ τῆς γερμανικῆς «Wissen». Ἄλλ' ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης θέτει τὸ ἐρώτημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον οἱ ἐπιστήμονες ταυτίζονται πρὸς τοὺς σοφοὺς, ἢ δὲ ἐπιστήμη πρὸς τὴν σοφίαν (145ε), ὅπερ γερμανιστὶ ὀνομάζεται Weisheit καὶ ὄχι Wissen:

Ἦ οὐχ ἅπερ ἐπιστήμονες ταῦτα καὶ σοφοί;
... Ταῦτὸν ἄρα ἐπιστήμη καὶ σοφία;

⁴ Βλ. E.G. Dafni, *Genesis, Plato und Euripides. Drei Studien zum Austausch von Griechischem und Hebräischem Sprach- und Gedankengut in der Klassik und im Hellenismus*, *Biblich-Theologische Studien* 108, Neukirchen-Vluyn 2010, σελ. 2, ὑποσ. 2.

⁵ Βλ. U. Wilamowitz-Moellendorff, *Platon*. Bd. 1: *Leben und Werke*, Berlin 1919, 508-528. P. Natorp, *Platos Ideenlehre. Eine Einführung in den Idealismus*, Darmstadt (1921) ἐπανέκδ. 1961, 90-120. C. Ritter, *Platon. Sein Leben, seine Schristen, seine Lehre*, Bd. 2, München 1923, 96-119. P. Friedländer, *Platon*, Bd. 3: *Die platonischen Schriften, zweite und dritte Periode*, 2. verbesserte und erweiterte Auflage, Berlin 1960, 131-172. H. Gauss, *Philosophischer Handkommentar zu den Dialogen Platos*, 3/1: *Die Spätdialoge, Theätet, Parmenides, Sophist und Politikos*, Bern 1960, 73-120. F. von Kutschera, *Platons Philosophie II, Die mittleren Dialoge*, Paderborn 2002, 205-236.

⁶ F.D.E. Schleiermacher, *Platons Werke*, Berlin (1817-1826. 1828) 1985.

Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ αὐτὴ ἐννοιολογικὴ ταύτισις ἀπαντᾷ εἰς τὸν παραλληλισμὸν τῶν μελῶν τοῦ δευτεροκανονικοῦ βιβλίου Βαρ. 20. 23, ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς, περὶ τῶν ὁποίων λέγεται: «ὁδὸν δὲ ἐπιστήμης οὐκ ἔγνωσαν. 23 ὁδὸν δὲ σοφίας οὐκ ἔγνωσαν». Ἄξιον ἰδιατέρας μνείας εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Schleiermacher δὲν ἀποδίδει πάντοτε τοὺς ἑλληνικοὺς ὄρους «σοφία» καὶ «ἐπιστήμη» διὰ τῶν ἀντιστοίχων γερμανικῶν Weisheit καὶ Wissen, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλους ὄρους ὡς λ.χ. Sachkunde κλπ. Δύναται οὕτως νὰ σχηματισθῇ ἡ ἐσφαλμένη ἐντύπωσις ὅτι ἐννοιολογικῶς καὶ ἰδεολογικῶς συμπίπτουν. Χρησιμοποιούμεναι δὲ ἀδιακρίτως, προκαλοῦν ἐρμηνευτικὴν σύγχυσις, ὡσάκις ἀποπειρώμενός τις νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐννοίαν τῆς γνώσεως καὶ τῆς σοφίας, ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ μεταφράσεις τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου, ἄνευ ἀναγωγῆς εἰς τὸ πρωτότυπον. Ὁ Σωκράτης, ἀναφερόμενος εἰρωνικῶς εἰς τὴν δημαγωγίαν τοῦ Πρωταγόρου, τὸν ὁποῖον, κατὰ Πλάτωνα, ἐθαύμαζον οἱ ὀπαδοὶ του ὡς θεὸν ἔνεκεν τῆς σοφίας του (161δ) ἀποκαλοῦντες αὐτὸν σοφόν (161ε) ἢ σοφώτατον (160δ), ἢ καὶ πάσσοφον, ὁ ἴδιος δὲ ἐθεώρει ὅτι, δικαίως ἀνηγορεύθη διδάσκαλος μεταξὺ ἄλλων διδασκόντων ἔναντι ὑψηλῆς ἀμοιβῆς (161ε-162α), θέλει ν' ἀντικρούσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν του ὅτι (160δ-ε):

πάντων χρημάτων ἄνθρωπον μέτρον εἶναι

Ἐπαναδιατυπώνει, λοιπόν, παραφράζων σκωπτικῶς τὸν ἐν λόγῳ ἰσχυρισμὸν τοῦ Πρωταγόρου, ἐν τῇ ἐννοίᾳ καὶ διατυπώσει καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους ἀσκηθείσης κριτικῆς κατὰ τῶν ὀμηρικῶν ἀνθρωπομορφισμῶν, λέγων (161γ),

«Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ὅς» ἢ «κυνοκέφαλος»

Κατὰ τὸν πλατωνικὸν Σωκράτην, τὸ πραγματικὸν νόημα τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Πρωταγόρου, τὸν ὁποῖον συνεμερίζοντο ὁ τε Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ἦτο ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι αἴσθησις (160δ). Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἴδια αἴσθησις καὶ ἀντίληψις εἶναι ἀληθής, τότε συνδέεται ἀρρήκτως μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καί, ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει κριτὴς πάντων, τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μὴ ὄντων (160γ):

ΣΩ. Ἀληθής ἄρα ἐμοὶ ἢ ἐμῇ αἴσθησις· τῆς γὰρ ἐμῆς οὐσίας ἀεὶ ἐστίν, καὶ ἐγὼ κριτὴς κατὰ τὸν Πρωταγόραν τῶν τε ὄντων ἐμοὶ ὡς ἔστι, καὶ τῶν μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν.

Ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης τονίζει ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Πρωταγόρου ἦταν σαφεῖς εἰς τοὺς ὁμοϊδεάτας του, ἀλλ' ἀσαφεῖς εἰς ὅσους δὲν συνεμερίζοντο τὸν τρόπον σκέψεώς του καὶ τὸ ἀξιολογικὸν του σύστημα. Ἐκζητῶν τὴν ἀλήθειαν ὁ Σωκράτης (196δ), θέτει κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐπιμόνως τὸ ἐρώτημα, ἐὰν τὸ φαινόμενον εἶναι αἴσθησις καὶ ἀντίληψις καὶ ἐπομένως γνῶσις (152β) καὶ κατὰ πόσον ἡ γνῶσις εἶναι ἀληθής δόξα τ.ἔ. ἀληθῆς κρίσις περὶ τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό (201δ-ε). Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην, διακρίνει μεταξὺ «ἐπιστήμης ἕξις» (ἀπόκτησις τῆς γνώσεως) καὶ «ἐπιστήμης κτήσις» (κατοχὴν τῆς γνώσεως) (197β). Ἡ ἕξις προϋποθέτει παράδοσιν καὶ πρόσληψιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, ἡ κτήσις δ' ἀπαιτεῖ ἀγαθὴν προαίρεσιν, διδασκαλίαν καὶ μάθησιν τ.ἔ. παιδείαν.

Ἐν συνεχείᾳ, θὰ ἐξετάσωμεν τρία χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἐνθυμίζοντα τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Πρόκειται περὶ τῆς σωκρατικῆς πορείας πρὸς τὴν γνῶσιν διὰ

τῆς μαιευτικῆς μεθόδου, τὴν κατανόησιν τῆς θεογνωσίας ὡς ὁμοιώσεως θεῶ, καὶ τὸ παράδειγμα τῆς θειότητος καὶ τῆς ἀθείας.

1. Ἡ μαιευτικὴ μέθοδος. Ἡ σωκρατικὴ πορεία πρὸς τὴν γνῶσιν

Ἡ σωκρατικὴ ἐρώτησις διατυπῶνται εἰς τὸν πλατωνικὸν διάλογον *Θεαίτητος* με συντομίαν καὶ ἀκρίβειαν: εἶναι ἡ γνῶσις καὶ ἡ αἴσθησις τὸ αὐτό; Ὁ Σωκράτης, ἀναφερόμενος γενικῶς εἰς τὴν ἀντίληψιν, ἐννοεῖ πάντα τὰ γνωστὰ εἶδη ἐντυπώσεων, αἱ ὁποῖα σχηματίζονται διὰ τῆς ὀράσεως, τῆς ἀκοῆς, ὀσφρήσεως, γεύσεως καὶ ἀφῆς. Ἐρωτᾷ, λοιπόν, ἐὰν αἱ διὰ τῶν αἰσθήσεων σχηματιζόμεναι ἐντυπώσεις ἰσοῦνται πρὸς τὴν γνῶσιν. Ἐκκινῶν δ' ἐκ τῆς προσωπικῆς του ἐμπειρίας ὡς υἱὸς μαίας, συγκρίνει τὴν πορείαν του πρὸς τὴν γνῶσιν διὰ τῆς μαιευτικῆς τέχνης με τὴν ἐγκυμοσύνην καὶ τὸν τοκετόν (150έξ.). Ἡ σωκρατικὴ μαιευτικὴ μέθοδος διαφέρει ἀπὸ τὴν μαιευτικὴν τέχνην (150β):

τῷ τε ἀνδρᾶς ἀλλὰ μὴ γυναῖκας μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα.

Τὸ κορυφαῖον σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ φθάσῃ ἡ μαιευτικὴ μέθοδος, εἶναι, κατὰ τὸν Σωκράτην, ἡ ἰκανότης τῆς διανοίας νὰ ἐλέγχῃ καὶ νὰ διακρίνῃ μεταξὺ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς.

Μέγιστον δὲ τοῦτ' ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τέχνῃ, βασανίζειν δυνατόν εἶναι παντὶ τρόπῳ πότερον εἶδωλον καὶ ψεῦδος ἀποτίκτει τοῦ νέου ἢ διάνοια ἢ γόνιμόν τε καὶ ἀληθές.

Ἡ γνῶσις ἐπιτελεῖται κατὰ τὸν Σωκράτην «σὺν θεῶ» (151β), ἔκφρασις ἐντόνως ἐνθυμίζουσα τὴν ἐβραϊκὴν לַשׁ יְיָ וְיִשְׂרָאֵל καὶ παραπέμπουσα εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ὡς Δικαιοκρίτου καὶ Σωτῆρος. Ἡ πλατωνικὴ ἔκφρασις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς δάνειον ἐκ τῆς Ἐβραϊκῆς, καίτοι εἰς διαφορετικὴν κειμενικὴν συνάφειαν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, βεβαίως, ὅτι τὸ Ἦσ 7,14 ἐξ ἐπόψεως Ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ πλατωνικοῦ Σωκράτους. Αὕτη ἀποτελεῖ θεμελιώδη διαφορὰν τῆς γνώσεως, τὴν ὁποῖαν ἐξεζήτη ὁ Σωκράτης εἰς τὴν συναναστροφὴν του με ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ τὴν σύγχρονον ἀντίληψιν περὶ τῆς μεθοδολογικῶς ἀθέου ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ὁ Σωκράτης λέγει (151β):

Ἐνίοις δέ, ὦ Θεαίτητε, οἱ ἂν μοι μὴ δόξωσι πως ἐγκύμονες εἶναι, γνοὺς ὅτι οὐδὲν ἐμοῦ δέονται, πάνυ εὐμενῶς προμνῶμαι καί, σὺν θεῶ εἰπεῖν, πάνυ ἰκανῶς τοπάζω οἷς ἂν συγγενόμενοι ὄναιτο·

Οὕτως, ἐξαίρεται ὁ ρόλος τῶν ἄλλων καὶ ἡ προαίρεσις τῶν κατὰ τὴν ζήτησιν τῆς γνώσεως καὶ ὑπογραμμίζεται ἡ συνεργεῖα Θεοῦ καὶ Σωκράτους εἰς τὸ γεγονός τῆς γνώσεως. Ὁ Θεὸς μόνος εἶναι ὁ ἔχων τὴν πρωτοβουλίαν καὶ δίδων εἰς τὸν Σωκράτην τὴν συγκατάθεσίν του, καθὼς καὶ τὴν πρώτην ἀποφασιστικὴν ὠθησιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μαιευτικῆς μεθόδου του. Ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει εἰς τὸν Σωκράτην νὰ ἐκμαιεῖ, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ἐγκυμονῇ. Μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπὸς τῆς ἐκμαιεύσεως, εἶναι ἡ ἐρώτησις. Ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ καὶ ἀναμένει ἀπαντήσεις, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ φῶς ἡ ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ ἀποκαλυπτομένη σοφία. Ὁ ἴδιος δὲν ἀπαντᾷ, διότι θεωρεῖ ὅτι δὲν κατέχει τὴν σοφίαν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς

σοφιστάς, οἱ ὅποιοι ἦταν πεπεισμένοι ὅτι ἦταν πάσοφοι, τ.ἔ. κατεῖχαν πᾶσαν τὴν σοφίαν ὡς αὐτοαἰτίοι τῆς σοφίας, καὶ ἐδίδασκον αὐτὴν ἐπ' ἀμοιβῆς, ὁ Σωκράτης ἐθεώρει τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἑαυτὸν τοῦ αἴτιον τῆς μαιευτικῆς (150δ:8έξ.):

Τῆς μέντοι μαιείας ὁ θεὸς τε καὶ ἐγὼ αἴτιος.

Τὴν συναναστροφὴν τοῦ ἐρωτῶντος μὲ τοὺς ἐρωτωμένους νέους ὀνομάζει ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης παιδεία, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτελεῖται ἡ μάθησις καὶ διανοίγεται ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν. Ἡ μάθησις εἶναι θέλημα Θεοῦ καὶ πραγματοποιεῖται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀποκάλυψις. Κριτήριον διὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς γνώσεως ἀποτελεῖ τόσον τὸ ἴδιον ἐγὼ ὡς καὶ οἱ ἄλλοι. Τοῦτο ἀποκαλύπτει ἡ σωκρατικὴ κριτικὴ εἰς τοὺς ἀποσκιρτίσαντας καὶ καταλήξαντας εἰς ψευδῆ γνῶσιν (150ε):

πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες, καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες, ἢ αὐτοὶ ἢ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρῶτον τοῦ δέοντος, ἀπελθόντες δὲ τὰ τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν διὰ πονηρὰν συνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπόλεσαν, ψευδῆ καὶ εἰδῶλα περὶ πλείονος ποιησάμενοι τοῦ ἀληθοῦς, τελευτῶντες δ' αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἔδοξαν ἀμαθεῖς εἶναι.

Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον εἶναι ὅτι αἱ ἐν προκειμένῳ ἀπαντῶντες χαρακτηρισμοὶ τῆς ψευδογνώσεως «*ψευδῆ*» καὶ «*εἰδῶλα*» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπαντοῦν ἐκ παραλλήλου καὶ παρ' Ο' εἰς τὰ πλαίσια τῆς παλαιοδιαθηκικῆς κριτικῆς τῶν εἰδωλολατρικῶν θεῶν καὶ τῶν χειροποιήτων εἰκόνων των. Ἡ ἰδέα ὅτι οἱ ἄνθρωποι, προσποιούμενοι τοὺς σοφοὺς, θεωροῦν τὸ ἀνύπαρκτον, μάταιον καὶ ἄχρηστον ὡς πολύτιμον καὶ ἀποδεικνύονται, οὕτως, ἀπαίδευτοι, ἀδαεῖς καὶ παράλογοι, ὑπάρχει ἐπίσης εἰς τὸ Ο'-Ἡσ. 5,21. Ἐκεῖ ὑπογραμμίζεται ὅτι:

— οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες.—

LXX.D Wehe (über) sie, die *verständlich* sind bei sich selbst und vor sich selbstgelehrt.

:םיגבֿ םהיגבֿ תגבֿ םהיגבֿ םיגבֿ םיגבֿ

LU Weh denen, die weise sind in ihren eigenen Augen und halten sich für klug!

Δεδομένου ὅτι τὸ ῥῆμα יגבֿ (Νιφάλ) χρησιμοποιεῖται μόνον ἐν προκειμένῳ καὶ εἰς τὰ Δευτ. 1,13 καὶ 4,6, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Ο' μεταφραστὰὶ διὰ τῆς ἐπιλογῆς των ἀντανაკλοῦν τὴν προβληματικὴν τοῦ *Θεαιτήτου*, ἥτοι ἐκφράζουν τὴν τάσιν τοῦ ἀτόμου ν' ἀπολυτοποιῆ καὶ ν' ἀναγάγῃ ἑαυτὸ εἰς μόνον κριτὴν τῆς ἀληθείας, τάσιν, τὴν ὁποίαν μέμφεται ὁ Σωκράτης ἐρωτῶν (165γ):

Ἄρα οἷόν τε τὸν αὐτὸν εἰδότα τι τοῦτο ὁ οἶδεν μὴ εἰδέναί;

Οὕτω, καθίσταται σαφές ὅτι οἱ διάλογοι διεξάγονται μὲν προκειμένου νὰ ἀποκαλυφθῆ ἡ φύσις τῆς γνώσεως, ἐν τοῖς πράγμασι ὁμως ἀποδεικνύεται, τί δὲν εἶναι γνῶσις. Ἐντεῦθεν, ὁ Σωκράτης δὲν φείδεται τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἐρωτήματος «τί ἐστὶ γνῶσις;» ἐν εἶδει ρεφραίν, ὑπενθυμίζων εἰς τοὺς συνδαιτημόνας τὴν γνώμην τοῦ Πρωταγόρου ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι αἴσθησις, τ.ἔ. παρατήρησις καὶ ἀντίληψις, ἅποσιν τὴν ὁποίαν, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἅπαντες συμμερίζονται. Ταύτης τῆς γνώμης τὴν ἀνασκευὴν ἐπιχειρεῖ ὁ Σωκράτης, οἰκοδομῶν τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ οὕτως

ώστε να καταλήγη εις τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀληθῆς γνῶσις δὲν δύναται νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν αἴσθησιν καὶ τὰ φαινόμενα, ἀλλ' ὑπερβαίνει πάντα ταῦτα.

Ἀναφέρεται, λοιπόν, εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ θηρία, χαρακτηριζόμενα ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὸ Γεν. 2 ὡς «*ψυχὰι ζῶσαι*», καὶ ἔχοντα τὴν ἔμφυτον δυνατότητα, νὰ ἀντιλαμβάνονται τὰ ἐρεθίσματα τοῦ περιβάλλοντος, τὰ ὅποια διὰ τοῦ σώματος μεταφέρονται εἰς τὴν ψυχὴν (186γ). Ὁ Σωκράτης ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει γνῶσις εἰς μόνους τὰς ἐντυπώσεις, ἀλλ' εἰς τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συναγόμενα συμπεράσματα (186δ). Τὸ ἐκάστοτε συμπέρασμα περὶ τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐντυπώσεων ὀνομάζει ὁ Σωκράτης «*δόξαν*» (τ.ἔ. κρίσιν), λέξις χρησιμοποιοῦμένη, ὡς γνωστὸν, παρ' Ὁ' ἐπὶ Θεοῦ. Εἰς τὸ Ὁ' Ἐξ 33,22ἔξ. λέγεται: «*22 ἡνίκα δ' ἂν παρέλθῃ μου ἡ δόξα, καὶ θήσω σε εἰς ὀπὴν τῆς πέτρας καὶ σκεπάσω τῇ χειρὶ μου ἐπὶ σέ, ἕως ἂν παρέλθω· 23 καὶ ἀφελῶ τὴν χεῖρα, καὶ τότε ὄψῃ τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι*». Ἐὰν ἀναγνώσωμεν τὰ κείμενα τῶν Ὁ', τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ πλατωνικῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως τ.ἔ. κρίσις βάσει συλλογισμῶν ἐκκινούντων ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος, καὶ ὄχι τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας, σημασίαι ἀποδιδόμεναι εἰς τὴν βιβλικὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου, τότε ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ θὰ ἦτο ἀνάλογος τῆς κατὰ τὸ δυνατόν καὶ κατὰ περίπτωσιν ἀληθοῦς κρίσεως, τὴν ὁποίαν σχηματίζουν οἱ ἄνθρωποι περὶ Θεοῦ προσοικειούμενοι τὴν Θεϊαν Ἀποκάλυψιν. Δὲν σχηματίζουν ὅμως παντοῦ καὶ πάντοτε πάντες οἱ ἄνθρωποι μόνον ἀληθεῖς ἢ μόνον ψευδεῖς κρίσεις περὶ τῆς πραγματικότητος. Διὰ νὰ προσεγγίσωμε, λοιπόν, τὴν ἀληθῆ γνῶσιν ἀπαιτεῖται ἐπίμονος, μακροχρόνιος προσπάθεια καὶ παιδεία (187ε). Ὁ Σωκράτης ὅμως ἀπορεῖ, διότι διαπιστώνει ὅτι δὲν δύναται ν' ἀποφανθῇ μετὰ βεβαιότητος περὶ τοῦ σχηματισμοῦ ἀληθοῦς ἢ ψευδοῦς κρίσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διότι τοῦτο δὲν εἶναι ἐκ φύσεως ἐφικτόν (187ε). Ἡ παραδοχὴ αὕτη ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸ Γεν. 2-3. Ἐκεῖ ὁ Κύριος θέτει ἐνώπιον τῶν πρωτοπλάστων τὸ ἔμφυτον δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς (Γεν. 2,16ἔξ.). Τί θὰ συμβῆ ἐν συνεχείᾳ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν αὐτοῦπεύθυνον ἀπόφασίν των καὶ τὰς μετὰ λόγου γνώσεως πράξεις των (Γεν. 3). Ὅμως, οἱ ἄνθρωποι ἀποφασίζουν ὑπὸ τὴν ἐπίρροιαν τῶν λόγων ἐνὸς θηρίου, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν συναγομένων συμπερασμάτων, ἄνευ διερευνήσεως τῆς ἀκριβείας τῶν ἰσχυρισμῶν καὶ τῆς προθέσεως τοῦ ὁμιλοῦντος⁷. Ἀνάγκην θεωρεῖ ὁ Σωκράτης τὸν σχηματισμὸν κρίσεως περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ τῆς ψευδοῦς γνώσεως. Θέτων ὅμως τὸ περὶ ψευδογνώσεως ἐρώτημα (188δ) μετατοπίζει τὸ πρόβλημα εἰς τὸ «*τί ἐστὶ ὄν καὶ τί μὴ ὄν*». Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν ἢ ὑπαρξίς τοῦ ὁμιλοῦντος ὄφεως θὰ ἠδύνατο ν' ἀμφισβητηθῇ καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς νὰ χρεωθῇ εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον ὡς αὐτοῦπεύθυνον διὰ τὰς πράξεις του. Ὅμως, τὸ Γεν 3 συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν κατάραν τοῦ ὄφεως ὡς ἠθικοῦ αὐτουργοῦ. Ὁ Σωκράτης ὀρίζει τὴν κρίσιν ὡς μονόλογον τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτὸν του (190γ), ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει ἡ δυνατότης διακρίσεως ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς.

ΣΩ. Οὐκοῦν εἰ τὸ λέγειν πρὸς ἑαυτὸν δοξάζειν ἐστίν, οὐδεὶς ἀμφοτέρᾳ γε λέγων καὶ δοξάζων καὶ ἐφαπτόμενος ἀμφοῖν τῇ ψυχῇ εἶποι ἂν καὶ δοξάσειεν ὡς τὸ ἕτερον ἕτερόν ἐστιν.

2. ὁμοίωσις θεῶ εἰς τὸν πλατωνικὸν Θεαίτητον

⁷ Βλ. E.G. Dafni, Genesis 2–3 and Alcibiades's speech in Plato's Symposium: A cultural critical reading, <http://www.hts.org.za/index.php/HTS/article/view/2903>, καὶ τῆς ἰδίας, Euripides's Helena and Pentateuch traditions: The Septuagint from the perspective of Ancient Greek Tragedies, <http://www.hts.org.za/index.php/HTS/article/view/2902>, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Εἰς τὸν πλατωνικὸν διάλογον Θεαίτητος (176β) εὐρίσκεται ἡ περίφημος διατύπωσις «ὁμοίωσις θεῶ κατὰ τὸ δυνατόν», ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὴν ἐβδομηκοντολογικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἑβραϊκοῦ וְהָיָה אֱלֹהִים לְכָל בָּשָׂר דִּיּוּמָה דִּיּוּמָה דִּיּוּמָה διὰ τοῦ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» εἰς τὸ Γεν 1,26, γεννῶσα συνάμα τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς σχέσεως τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς βιβλικῆς σκέψεως. Ὁ Σωκράτης ἐκκινεῖ ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκλείψῃ τὸ κακὸν ἀπὸ τὸν κόσμον. Εἰς τὸν κόσμον ὑφίσταται πάντοτε τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀγαθοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ διατρέχουν τὴν ὑπ' οὐρανὸν τὸ κακὸν καὶ αἱ ἐκφάνσεις αὐτοῦ. Οὕτω, συνοψίζει ἰδέας καὶ παραστάσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περὶ τῶν ἀλαζόνων βασιλέων ἀξιούντων αὐθαίρετον ἰσοθειάν, καθὼς καὶ τὰς περὶ Σατανᾶ παραστάσεις τοῦ προλόγου τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ⁸. Εἰς τὸ Ἰώβ 1-2 ὁ διάβολος περιδιαβαίνει τὴν ὑπ' οὐρανόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κύριον περιπατοῦντα ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινὸν (Γεν 3,8) καὶ τὴν δόξαν του (תִּבְרַח), συμπορευομένην μετὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ ὡς βοηθὸς καὶ κραταίωμα αὐτοῦ (βλ. λ.χ. Ἐξ. 33,12ἐξ.). Τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ κακὸν βλέπει ὁ Σωκράτης εἰς τὴν φυγὴν, ὡς φυγὴν δὲ ὀρίζει τὴν «ὁμοίωσιν θεῶ κατὰ τὸ δυνατόν», ἥτοι τὸ

δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι.

Οἱ ἑλληνικοὶ ὄροι «δίκαιον» καὶ «ὄσιον» χρησιμοποιοῦνται καὶ ὑπὸ τῶν Ο', ἰδίᾳ εἰς τὰς Παροιμίας, πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς δεούσης σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν συνάνθρωπον καὶ πρὸς τὸν Θεόν⁹. Ὁ Σωκράτης τονίζει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἄδικος καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ ὁμοιώτερος αὐτοῦ παρ' ἐκτὸς ἐκείνου ὁ ὁποῖος γίνεται κατὰ τὸ δυνατόν δικαιότερος. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ μέτρον τῆς πραγματικῆς δυνάμεως αὐτοῦ τ.ἔ. τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ ἢ τῆς ἀνανδρείας του. Ἡ γνῶσις αὕτη εἶναι σοφία καὶ πραγματικὴ ἀρετὴ, ἢ δ' ἀγνωσία καὶ ἄγνοια αὐτοῦ ἀποτελεῖ πρόδηλον κακίαν. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι γνῶσις τῆς δικαιοσύνης Αὐτοῦ, δηλαδὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ γίνῃ «ὡσὶ θεός», κατὰ τὸ δυνατόν, δηλαδή, νὰ γίνῃ κατὰ τὸ δυνατόν δικαιότερος.

Ὡς ἐκ τούτου γεννᾶται τὸ εὐλογον ἐρώτημα, ἐὰν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἰς ἀπάσας τὰς σελίδας αὐτῆς κηρύσσει ἄλλον τι πλὴν τῆς ἐν δικαιοσύνῃ πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θέωσιν. Ἡ ἐξὼφθαλμος διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ ἐξῆς: ὁ πλατωνικὸς διάλογος κινεῖται εἰς τὰ ἀσφυκτικὰ πλαίσια τῆς Πολυθείας, μολονότι ὁ ἴδιος θέλει νὰ τὴν ὑπερβῇ χρησιμοποιῶν τὸν ἐνικὸν «θεός», ἐνῶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατανοεῖ ἑαυτὴν ὡς ἀποκεκαλυμμένον θεῖον λόγον.

3. Θεῖον καὶ ἄθεον (176ε-177β)

⁸ Ε.Γ. Δάφνη, ππ1 – ὄφισ. Γενέσεως 3 καὶ Ἡσαΐου 27,1 ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τῶν Α' Βασιλ. 22,19-23, Ἰώβ 1,6-12. 2,1-7 καὶ Ζαχ. 3,1-2. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης καὶ τῆς θεολογίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐξ ἐπόψεως Μασωριτικοῦ κειμένου καὶ Μεταφράσεως τῶν Ο', Ἀθήναι 1998 / Göttingen 2000.

⁹ E.G. Dafni, Ὅσιος καὶ ὁσιότης in der LXX und Platos Euthyphron. Lexikographische, geistes- und kulturgeschichtliche Überlegungen, ἐν G. Bonney/R. Vicent (ἐκδ.), Sophia – Paideia. Sapienza e Educazione (Sir 1,27), Miscellanea di studi offerti in onore del prof. Don Mario Cimosà, Nuova Biblioteca di Scienze Religiose 34, Roma 2012, 55-87.

Ὁ Σωκράτης διδάσκει ὅτι ὑπάρχουν δύο παραδείγματα εἰς τὸν κόσμον, τὸ πρῶτον εὐδαιμονέστατον, τὸ δεύτερον ἀθλιώτατον: τὸ θεῖον καὶ τὸ ἄθεον. Οἱ ἀμαθεῖς εἶναι βάνουσοι, ἄδικοι, πανοῦργοι καὶ ἀγνοοῦν ὅτι οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα. Τοῦτο δὲ θεωρεῖ ἐπὶ λέξει «ἠλιθιότητα καὶ ἐσχάτη ἄνοια» (177). Συγχρόνως, δίδει τὴν ἐσχατολογικὴν διάστασιν τούτου, ἐπισημαίνων ὅτι οἱ ἀμαθεῖς ἐκτίουν βίον ἀνάλογον αὐτοῦ πρὸς τὸ ὅποιον προθύμως ἐξομοιοῦνται. Διότι μὲ τὰς ἀδίκους πράξεις τῶν ἐξομοιοῦνται πρὸς τὸ ἄθεον καὶ ἀνομοιοῦνται πρὸς τὸ θεῖον. Συνέπεια τῆς φαυλότητός τῶν εἶναι ν' ἀποκλεισθοῦν ἀπὸ τὸν τόπον τὸν κεκαθαρμένον ἀπὸ τὰ κακά. Καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον θὰ διατηροῦν συνεχῶς τὴν κακὴν διαγωγὴν τῶν, ὄντες κακοὶ σύντροφοι κακῶν συντρόφων (176ε-177α):

τῷ μὲν ὁμοιοῦμενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ ἀνομοιοῦμενοι. Οὗ δὴ τίνουσι δίκην ζῶντες τὸν εἰκότα βίον ᾧ ὁμοιοῦνται· ἐὰν δ' εἴπωμεν ὅτι, ἂν μὴ ἀπαλλαγῶσι τῆς δεινότητος, καὶ τελευτήσαντας αὐτοὺς ἐκεῖνος μὲν ὁ τῶν κακῶν καθαρὸς τόπος οὐ δέξεται, ἐνθάδε δὲ τὴν αὐτοῖς ὁμοιότητα τῆς διεξαγωγῆς αἰεὶ ἔξουσι, κακοὶ κακοῖς συνόντες, ταῦτα δὴ καὶ παντάπασις ὡς δεινοὶ καὶ πανοῦργοι ἀνοήτων τινῶν ἀκούσονται.

Ἐν προκειμένῳ, βεβαίως, ἐντοπίζεται ἔκφρασις ἀντίθετος πρὸς τὸ «ἐνώπιος ἐνωπίῳ» τοῦ Ο'-Ἐξ. 33,11, χαρακτηρίζοντος τὸν ὑψιστον βαθμὸν θεογνωσίας τοῦ θεόπτου Μωυσέως. Οὕτως, ὑποδεικνύει ὁ Σωκράτης ὅτι ἡ ἀληθὴς θεοπτία καὶ θεογνωσία δὲν ἀποκτᾶται διὰ μόνον τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, ἀλλὰ εἶναι ἐνθεος παιδεία καὶ ἄσκησις τῆς δικαιοσύνης ἐν τῷ παρόντα κόσμῳ, ὅπερ ὁδηγεῖ ὄχι εἰς τὴν θεοποίησιν τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' εἰς τὴν θέωσιν τοῦ προσώπου κατὰ τὸ δυνατόν, ἐν ὀρθῇ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν συνανθρώπων.

Γνώσις Θεοῦ παρ' Ο'

Ὅχι μόνον ὁ Σωκράτης ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη στοχάζεται περὶ τῆς σοφίας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας. Αἱ ἐκφράσεις «γνώσις θεοῦ» καὶ «ἐπιστήμη θεοῦ», ὡς τεχνικοὶ ὅροι ἀπαντοῦν τὸ πρῶτον εἰς τὸ δευτεροκανονικὸν βιβλίον τῆς Σοφίας Σολομῶντος (2,13. 14,22 καὶ 8,4), ἐνῶ εἰς τὸ ἐξωκανονικὸν ἢ ψευδεπίγραφον Δ'Μακκαβαίων γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «γνώσις θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων». Εἰς τὸ Α'Βασιλ. 2,3, ὁ μὲν Ἀλεξανδρινὸς κῶδιξ ἀναγιγνώσκει «θεὸς γνώσεων», ὁ δὲ κατὰ τι ἀρχαιότερος Βατικανὸς «θεὸς γνώσεως» παραπέμπων εἰς τὸ Γεν. 3, ὅπου τὸ «εἶναι θεός» ταυτίζεται ὑπὸ τοῦ ὄψεως πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν λόγῳ τεχνικῶν ὄρων δυνάμεθα νὰ ὁμαδοποιήσωμεν καὶ ν' ἀναλύσωμεν τὰς παλαιοδιαθητικὰς περὶ γνώσεως μαρτυρίας.

Τὸ κύριον ἐρώτημα δύναται νὰ εἶναι ἐὰν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην τῶν Ο' ὀρίζεται ἡ γνώσις *per se* καὶ τί δύναται νὰ σημαίνει «γνώσις θεοῦ» καὶ «θεὸς γνώσεως». Ἐν πρώτοις ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὑποτυπώδεις ὀρισμοὶ τῆς γνώσεως δύνανται ν' ἀναζητηθοῦν εἰς τὰ πλαίσια τοῦ *parallelismus membrorum* τῶν Παροιμιῶν καὶ τῶν Δευτεροκανονικῶν Σοφιολογικῶν κειμένων. Τὸ ἐρώτημα εἶναι, ἐὰν αἱ ἀποκλίσεις, ποσοτικαὶ ἢ ποιοτικαὶ ἐμφαίνουν συγχρόνως ἰδεολογικὰς ἢ / καὶ θεολογικὰς καινοτομίας τῶν Ο', συμπληρούσας ἢ κατ' οὐσίαν μεταβαλλούσας τὴν παλαιοδιαθητικὴν πίστιν εἰς τὸν αὐτοαποκαλυπτόμενον Κύριον τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας.

Ἡ ἑβραϊκὴ λέξις נַפְטִי δὲν ἀποδίδεται ὁμοιομόρφως ὑπὸ τῶν Ο΄. Ὡς μεταφραστικὰ ἰσοδύναμα χρησιμοποιοῦνται κυρίως οἱ ἑλληνικαὶ λέξεις «γνώσις», «ἐπίγνωσις», καθὼς καὶ αἱ λέξεις «ἐπιστήμη», «σοφία», «φρόνησις» καὶ «σύνεσις», ἰδίᾳ δὲ εἰς συναφείας ἀναφερομένας εἰς τὸ διδασκτὸν καὶ τὸ διδασκτέον τῆς γνώσεως.

Ὁ ἑβραϊκὸς ὄρος מִיָּתֵּן נַפְטִי, ἀπαντῶν εἰς τὸ Ὡς 4,1, δὲν ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο΄ διὰ τοῦ «γνώσις θεοῦ», ἀλλὰ διὰ τοῦ «ἐπίγνωσις θεοῦ».

οὐκ ἔστιν ἀλήθεια

תְּהִי־אֱמֶת

οὐδὲ ἔλεος οὐδὲ ἐπίγνωσις θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς

:עֲרֹבָה מִיָּתֵּן נַפְטִי־וְיָדוּעַ־אֱמֶת

Ὁ ὄρος «ἐπίγνωσις Θεοῦ» δύναται νὰ ὀρισθῆ ἐκ τῆς συναφείας τοῦ κειμένου, σημαίνει δὲ ὄχι ἀπλὴν γνώμην ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει, ἀλλὰ ἐνσυνείδητον τήρησιν τῶν ἐντολῶν καὶ βιωτὴν σύμφωνον πρὸς τὸ θέλημα Αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, οἱ ὅποιοι «αἵματα ἐφ’ αἵματα μίσγουσι» (Ὡς. 4,2), ἐπέρχεται ἡ θεία κρίσις καὶ τιμωρία.

Ἡ ἀπουσία ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἀνάγεται κατὰ τὸ Ὡς. 5,4 εἰς τὰ διαβούλια, τ.ἔ. τὸν διεστραμμένον λογισμὸν τῶν τέκνων Ἐφραΐμ, τὰ ὅποια δὲν ἐπιστρέφουν εἰς τὸν Θεόν, ἐπειδὴ οἱ λογισμοί, οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα τῶν κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα πορνείας¹⁰:

οὐκ ἔδωκαν τὰ διαβούλια αὐτῶν

אֵל הַנְּהוּי מְהִלְלֵמָה

τοῦ ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν θεὸν αὐτῶν,

בַּשֵּׁל מְהִלְלֵמָה־לָּא

ὅτι πνεῦμα πορνείας ἐν αὐτοῖς ἔστιν,

כִּי הָיוּ בְּנֵי־נִוְנִים מְהִלְלֵמָה

τὸν δὲ κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν.

הַיְהוָה אֵל יְעֹזֵר

Ὁ ἀπαίδευτος λαὸς κραυγάζει ὑποκρινόμενος καὶ καταψευδόμενος ὅτι γνωρίζει τὸν Θεόν, ἐνῶ οὗτοι «παρέβησαν τὴν διαθήκην μου καὶ κατὰ τοῦ νόμου μου ἠσέβησαν» (1), κατασκευάζοντες εἰδωλα, στρεβλὰς ἐξαντικειμενικεύσεις τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας (4) καὶ ἀπορρίπτοντες τὸν ἀληθινὸν Θεόν (3)¹¹. Τοῦτο δ’ ἀποτελεῖ τὴν πεμπτουσίαν τῆς ψευδογνώσεως.

2ἐμὲ κεκραῶνται

לִי יִקְרָאוּ

Ὁ θεός,

יְהוָה

ἐγνώκαμέν σε.

:לִי יִקְרָאוּ אֱלֹהֵי־אֲבֹתַי

4ἐάντοῖς ἐβασίλευσαν

הָיָה מְלִיכָה

καὶ οὐ δι’ ἐμοῦ ἤρξαν

אֵל מִיָּמֵי הַשְּׁמַיִם

καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι

אֵל יִקְרָאוּ

¹⁰ E.G. Dafni, פּוּרָה שׁוֹא – ἄνθρωπος ὁ πνευματοφόρος (Hos 9,7). Zur Theologie der Sprache des Hoseabuches, ἐν R.Sollamo/S. Sipilä (ἐκδ.), Helsinki Perspectives on the Translation Technique of the Septuagint. Publications of the Finnish Exegetical Society 82. Helsinki/Göttingen 2001, 248-267.

¹¹ Πρβλ. E.G. Δάφνη, Ἡ Μονοθεΐα εἰς τὸ Βιβλίον τοῦ Ἱερεμίου καὶ τὴν Ἐπιστολὴν Ἱερεμίου, Vetus Testamentum et Hellas 1 (2014) 66-106 (μόνον online <http://ejournals.lib.auth.gr/vteh/article/view/4543/4647>).

Ἡ διατύπωσις τῶν Ο΄, ἐν προκειμένῳ, ὑπογραμμίζει τὸν πρακτικὸν οὕτως εἰπεῖν χαρακτήρα τῆς θεογνωσίας κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἀλλὰ καὶ διαφωτίζει τὴν ἔννοιαν τῆς πρακτικῆς ἀθείας, ὡς ἔργῳ ἀπορρίψεως τοῦ θελήματος τοῦ αὐτοαποκαλυπτομένου Κυρίου τῆς Ἰστορίας¹².

Εἰς τὸ Ὡσ. 10,12 ἢ «ἐπίγνωσις θεοῦ» καλεῖται «φῶς τῆς γνώσεως». Τὸ Μ΄ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ φῶς, οἱ Ο΄ ὅμως εἰς τὸ φῶς τῆς γνώσεως, τὸ ὅποιον διανοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς διὰ ν΄ ἀναχθῆ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς δικαιοσύνης εἰς τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν.

σπεύρατε ἑαυτοῖς εἰς δικαιοσύνην
τρυγήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς,
φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως,
ἐκζητήσατε τὸν κύριον
ἕως τοῦ ἔλθειν γενήματα δικαιοσύνης ὑμῖν.

הקצוּתם לְעֵץ הַחַיִּים
תְּרַבְּבוּם לְפִרְיָהּ
הַעֲלִימוּ לָהֶם אֵשׁ יְדוּעָה
הִשְׁתַּדְּלוּ לְפָנָיו
עַד שֶׁיֵּצֵא לָהֶם פְּרִי צְדָקָה

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ Ο΄ μὲ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ תְּרַבְּבוּם διὰ τοῦ «καρπὸν ζωῆς», καὶ τοῦ הַעֲלִימוּ διὰ τοῦ «φῶς γνώσεως» θέλει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ Γεν 2-3, προβάλλοντες ἀντίθετα παραδείγματα. Ἐκεῖ αὐτοθεοποίησις καὶ θάνατος διὰ τῆς βρώσεως τοῦ καρποῦ τῆς παραβάσεως καὶ ψευδογνωσεως, ἐδῶ θέωσις καὶ ζωὴ διὰ τῆς ἐν δικαιοσύνῃ ἀληθοῦς θεογνωσίας.

Τὴν ἀμφισημίαν τῆς παλαιοδιαθηκικῆς «γνώσεως» καὶ δὴ τὴν διάκρισιν μεταξύ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς γνώσεως ὑπογραμμίζει σειρὰ περὶ γνώσεως ἐκφράσεων εἰς τὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν, ἄνευ ἑβραϊκῆς ἀντιστοιχίας, αἱ ὁποῖαι συνδυάζουν συγκεκριμένην ἀνθρωπολογικὴν καὶ ἀφηρημένην φιλοσοφικὴν ὀρολογίαν. Ἀναφέρομαι εἰς τὰ Παρ. 9,6 (תְּרַבְּבוּם – γνώσει), 13,19 καὶ 19,23 (עֲלִימוּ – ἀπὸ γνώσεως), 16,8 (הַעֲלִימוּ – γνώσιν). Δὲν πρόκειται περὶ ἐλευθέρων μεταφράσεων, οὔτε κἂν παραφράσεων τοῦ Ἑβραϊκοῦ, ἀλλὰ περὶ σκοπίμων μετασχηματισμῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον παραπέμπουν εἰς τὸ Γεν. 2-3 καὶ τὴν προβληματικὴν τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου *Θεαίτητος*. Χαρακτηριστικῶς θὰ ἀναφέρω ἐν προκειμένῳ τὸ Παρ. 15,14, ὅπου πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ ἑβραϊκοῦ הַעֲלִימוּ χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τῆς «γνώσεως» ἢ λέξις «αἴσθησις» καὶ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸ κεντρικὸν ἐρώτημα τοῦ *Θεαιτήτου*, ἐὰν ἡ γνώσις εἶναι αἴσθησις.

καρδία ὀρθὴ ζητεῖ αἴσθησιν,
στόμα δὲ ἀπαιδευτῶν γνῶσεται κακά.

הַעֲלִימוּ שֶׁבְּבָבוֹ הַלֵּב
:תְּלִמְדוֹת הַעֲלִימוֹת יִגְדְּלוּ

Ἡ ἐν λόγῳ παροιμία συνοψίζει καὶ ἐρμηνεύει, οὕτως εἰπεῖν, τὸ Γεν. 2-3. Ἐκεῖ τὸ ἑβραϊκὸν הַעֲלִימוּ δὲν μεταφράζεται διὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ «γνώσις», ἀλλὰ διὰ ρηματικῶν τύπων «τὸ ζύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ» (Γεν. 2,9), «τοῦ ζύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν» (Γεν. 2,17), καὶ δὴ διὰ τοῦ «γιγνώσκειν» καὶ τοῦ «εἰδέναι», ρήματος τὸ ὅποιον παραπέμπει εἰς διὰ τῆς ὀράσεως γνώσιν, προλαμβάνον τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ Γεν. 3, ἐνθ' ἀπαντᾷ σειρὰ γλωσσικῶν παραδοξολογιῶν. Οὕτως εἰς τὸ Γεν. 3,5 ἐξ. λέγεται:

¹² Βλ. Νικολάου Π. Μπρατσιώτου, Ἐξ Ἀποκαλύψεως Γνωσις Θεοῦ - Σχέσις Θεοῦ καὶ Ἀνθρώπου – Πίστις καὶ Ἀθεΐα. Συμβολὴ εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἀθῆναι 2015, σελ. 97 ἐξ.

5 ἦδει γὰρ ὁ θεὸς
ὅτι ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ,
διανοιχθήσονται ὕμῶν οἱ ὀφθαλμοί,
καὶ ἔσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν.

וְהָיָה יוֹדְעֵי
כִּי בַיּוֹם אֲכָלְתֶּם מִמֶּנּוּ
וְנִפְתְּחוּ עֵינֵיכֶם
וְהָיִיתֶם כְּאֱלֹהִים יוֹדְעֵי טוֹב וָרָע:

6 καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ
ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν
καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς
ιδεῖν
καὶ ὠραῖόν ἐστιν
τοῦ κατανοῆσαι,
καὶ λαβοῦσα τοῦ καρποῦ αὐτοῦ
ἔφαγεν·
καὶ ἔδωκεν καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ' αὐτῆς,
καὶ ἔφαγον.

וַתִּרְאֶה הָאִשָּׁה
כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל
וְכִי תָאוּהָ הָאֵינִים
וַתִּקַּח מִפְּרֵי
הָעֵץ וַתֹּאכַל
וַתִּתֵּן מִמֶּנּוּ לְאִישָׁ עִמָּהּ
וַיֹּאכְלוּ:

7 καὶ διηνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο,
καὶ ἔγνωσαν
ὅτι γυμνοὶ ἦσαν,
καὶ ἔρραψαν φύλλα συκῆς
καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα.

וַתִּפְתְּחוּ עֵינֵי שְׁנֵיהֶם
וַיָּדְעוּ
כִּי עֲרֹמִים הָיוּ
וַיִּתְּפוּ עֲלֵהֶם
לְפָתָה וַיַּעֲשׂוּ
לֵיהֶם:

Εἰς τὸ Γεν 3, ἡ γνῶσις συνδέεται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ θείου, ἡ δὲ ὄρασις καὶ ἡ γεῦσις μὲ τὴν ζῶην καὶ τὴν αἰωνιότητα, ὡς ἀρνήσεις αὐτῶν. Εἰς τὴν εἰρωνικὴν ἀποστροφὴν τοῦ Γεν 3,22, κατὰ τοὺς Ο΄, διαπιστοῦται ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς πραγματώνει μόνον τὴν δυνατότητα γνώσεως τοῦ πονηροῦ. Μὲ τὴν ἀφήν καὶ τὴν γεῦσιν τοῦ πονηροῦ ἀρνεῖται συγχρόνως τὴν ἀπόλαυσιν τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, δηλαδὴ περιφρονεῖ καὶ ἀπαρνεῖται τὴν παρὰ Κυρίῳ αἰώνιον ζῶην καὶ καθιστᾷ ἑαυτὸν θνήσκοντα.

Ἴδου Ἀδαμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν
τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν,
καὶ νῦν μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα
καὶ λάβῃ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς
καὶ φάγῃ
ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

וְהָיָה אָדָם כְּאֶחָד מֵעַמּוֹ
לְדַעַת טוֹב וָרָע
וְעַתָּה יָדְעֵתְּ
כִּי אֲכָלְתָּ מִעֵץ הַחַיִּים
וְחָיָה
לְעַלְמֵי עַלְמֵי:

Ἡ γνῶσις τῆς δυνατότητος διαπράξεως τοῦ πονηροῦ εἶναι γνῶσις πρὸς τὴν αὐτοθεοποίησιν, γνῶσις πρὸς θάνατον.

Τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν θέλει νὰ ἐξάρῃ ὁ μεταφραστὴς τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ἀποδίδων τὸ ἐβραϊκὸν וַתִּמְוַחַד וַתִּלְצַח διὰ τοῦ πλατωνίζοντος «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν». Περιγράφει, οὕτως, τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς θείου δημιουργήματος ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ, ἐν πλήρει συνειδήσει ὅτι δὲν αὐθαιρετεῖ δανειζόμενος θύραθεν σοφίαν, διότι καὶ ὁ Πλάτων ἐμαθήτευσεν παρὰ τοῦ θεόπτου Μωυσέως καὶ οἱ λογισμοὶ του ὑπὸ τῆς αὐτῆς αἰδίου καὶ ζωηφόρου πνοῆς ἐνεπνεύσθησαν¹³.

¹³ Βλ. Dafni, Genesis, Plato und Euripides, σελ. 3 καὶ ὑποσ. 4.